
SAŽETCI
(po redoslijedu
priloga u Zborniku)

I. DEMOGRAFSKI KONTEKST I POSLJEDICE HRVATSKOGA DOMOVINSKOG RATA

Nenad Pokos

DEMOGRAFSKE PROMJENE NA BIVŠIM OKUPIRANIM PODRUČJIMA REPUBLIKE HRVATSKE IZMEĐU 1991. I 2001. GODINE

Srpska agresija na Republiku Hrvatsku ostavila je na demografski razvoj izrazito nepovoljne posljedice kako na razini države, tako i na razini pojedinih hrvatskih regija ili upravno-teritorijalnih sastavnica. Međutim, područje čiji je demografski razvoj najviše pogođen agresijom svakako je bivše okupirano područje. Pod okupiranim područjem u radu se razumijevaju naselja koja nisu bila pod hrvatskom vlašću na dan 3. siječnja 1992. Većina tih naselja oslobođena je ili „mirnom reintegracijom“ vraćena u ustavno-pravni poredak hrvatske države tijekom 1995. odnosno početkom 1998. godine. Ukupno je na taj datum pod okupacijom bilo oko 26,5% hrvatskog teritorija, koji se većim dijelom i prije 1991. isticao gospodarskom zaostalošću, pasivnošću i demografskom regresijom. U radu su prikazane najosnovnije demografske promjene na okupiranom području između 1991. i 2001.; ukupna promjena broja stanovnika, promjena narodnosnog sastava te promjena dobnog sastava stanovništva.

Ivan Grujić
Višnja Bilić

ZATOČENI, NESTALI I MASOVNE GROBNICE: ŽRTVE I DOKAZI ZLOČINA

U radu su prikazana i analizirana tri skupa podataka o žrtvama agresije na Republiku Hrvatsku, s posebnim osvrtom na žrtve iz Vukovara. Prvo, prikazani su podaci o broju i strukturi osoba koje su bile u neprijateljskom zatočeništvu tijekom Domovinskoga rata, pri čemu je posebna pozornost posvećena uspostavi jedinstvenog sustava neprijateljskih logora. Također, predloženi su podaci o zločinima počinjenim u mjestima zatočenja. U svezi s podacima o nestalim osobama, prikazana je njihova struktura s obzirom na socio-demografska obilježja i ratni status, što su dodatni pokazatelji prirode ratnih zločina počinjenih u agresiji na Republiku Hrvatsku. Konačno,

u prikazu podataka o žrtvama ekshumiranim iz masovnih grobnica, dan je ukupan broj pronađenih žrtava te podaci o socio-demografskim obilježjima identificiranih žrtava. Osim toga, analiziran je vremenski nastanak i prostorni razmještaj masovnih grobnica, osobito onih u kojima su pronađene žrtve iz Vukovara. Također, predloženi su podaci o izmještenim masovnim grobnicama u svrhu prikrivanja počinjenih ratnih zločina. Izneseni podaci i predložene analize dodatno dokazuju prirodu počinjenih ratnih zločina, njihovu planiranost, sustavnost i rasprostranjenost s konačnim ciljem etničkoga čišćenja i pripajanja dijela suverenog teritorija Republike Hrvatske tadašnjoj SRJ.

Višnja Mišin ZLOČIN I ZLOČINCI

Svrha rada i istraživanja provedenog među zatvorenicima osuđenim za ratni zločin koji su na izdržavanju kazne zatvora u hrvatskim kaznionicama jest odrediti koji su ratni zločini počinjeni tijekom Domovinskog rata i tko ih je počinio. Budući da nije moguće obraditi sva područja koja su bila okupirana, pažnja je usmjerena na Vukovar. Tu je srpski agresor na području 10 četvornih kilometara (koliko zauzima grad i uža okolica) počinio gotovo sve ratne zločine koji se nalaze u katalogu inkriminacija bilo Rimskog statuta bilo Statuta Međunarodnog suda za bivšu Jugoslaviju. U radu se autorica osvrnula i na suđenje za zločine počinjene nad 200 ranjenika iz Vukovarske bolnice, kako na ono u Beogradu, tako i na ono u Haagu. Najjasniju, ali i najstravičniju sliku onoga što se događalo nakon okupacije Vukovara pružaju nam svjedočenja izravnih egzekutora vukovarskih ranjenika. No, da bi se dobio potpun uvid i kontekst svih zbivanja i krivaca trebalo bi ući u arhive bivše JNA, ali i Hrvatske vojske. Za takav jedan pogled još nije prošlo dovoljno godina, a i većina glavnih aktera još je na slobodi.

Dražen Švagelj Krunoslav Šarić POGINULI TIJEKOM DOMOVINSKOG RATA EVIDENTIRANI NA ODJELU ZA PATOLOGIJU MEDICINSKOG CENTRA VINKOVCI (OD 2. SVIBNJA 1991. DO 15. SVIBNJA 1992.)

U radu je po različitim kriterijima analizirano smrtno stradalo pučanstvo vinkovačkog kraja. Svrha raščlambe prema kriterijima i njena analiza jest dobivanje uvida u strukturu stradalog stanovništva, intenzitet ratnih

djelovanja na pojedinim područjima, razdoblja najžešćih ratnih događanja, te najčešće uzroke smrtnog stradavanja. Tijekom agresije na Hrvatsku, za vrijeme Domovinskog rata, na Odjelu za patologiju Medicinskog centra Vinkovci u razdoblju od 2. svibnja 1991. do 15. svibnja 1992. godine evidentirano je (obuhvaćeni su civili, pripadnici hrvatskih vojno-redarstvenih snaga, neprijateljski vojnici i neidentificirane osobe) ukupno 319 poginulih osoba. Poginulo je 111 civila (1 neidentificiran), 201 pripadnik hrvatskih vojno-redarstvenih snaga (3 neidentificirana) i 7 neprijateljskih vojnika. Smrtno je stradalo 39 žena i 280 muškaraca. Najviše je poginulih iz Vinkovaca (118), a 186 bilo je s prebivalištem izvan Vinkovaca, dok je prebivalište 7 stradalih nepoznato. Iz analize broja poginulih po mjesecima razvidno je da je najviše poginulih u listopadu 1991. godine njih 90. U radu je također provedena analiza smrtno stradalih prema dobnoj strukturi (najmlađi poginuli imao je 2 godine) kao i prema vrstama oružja od posljedica djelovanja kojeg se ginulo. Rad je prilog povijesnoj analizi stradanja stanovništva istočne Hrvatske u Domovinskom ratu.

Ivo Turk

PROMJENE U NARODNOSNOM SASTAVU STANOVNIŠTVA KARLOVAČKE ŽUPANIJE (1991. - 2001.)

Narodnosni sastav vrlo je značajno strukturalno obilježje stanovništva u Karlovačkoj županiji. Dodatnu mu važnost pridaje činjenica da je u posljednjem međupopisnom razdoblju (1991. - 2001.) došlo u njemu do značajnih promjena. Struktura stanovništva po narodnostima 1991. godine rezultat je niza povijesnih zbivanja, dok je struktura 2001. godine uvelike posljedica ratnih zbivanja tijekom Domovinskog rata. Valja napomenuti da je popis stanovništva 1991. godine proveden neposredno prije eskalacije ratnih sukoba na promatranom prostoru, dok je posljednji popis stanovništva iz 2001. proveden šest godina nakon završetka ratnih zbivanja u Karlovačkoj županiji. U oba popisa stanovništva Hrvati čine veliku većinu stanovništva, dok su Srbi najzastupljenija nacionalna manjina na promatranom prostoru, koja je koncentrirana u istočnom dijelu županije i u većim gradovima. Općenito gledano, udio Hrvata u ukupnom stanovništvu zabilježio je u promatranom razdoblju porast. Na temelju popisa stanovništva iz 1991. mogu se izdvojiti gradovi i općine koji su izrazito homogeni po narodnosnom sastavu kao i oni koji su heterogeni. Pri usporedbi spomenutih dvaju popisa stanovništva mogu se izdvojiti gradovi i općine koje su zabilježile

značajnu promjenu u narodnosnom sastavu stanovništva, kao i oni je nisu zabilježili. Pri analizi popisnih rezultata jasno se uočava korelacija između intenziteta ratnih događanja i promjene u narodnosnom sastavu stanovništva.

Dražen Živić

DEMOGRAFSKI KONTEKST SRBIJANSKE ORUŽANE AGRESIJE NA HRVATSKO PODUNAVLJE

Ratove ubrajamo među najvažnije destabilizacijske odrednice kretanja i razvoja stanovništva zato što imaju brojne kratkoročne i dugoročne posljedice. U ovome su prilogu komparativnom usporedbom prijeratne i poslijeratne demografske slike i na temelju dostupnih primarnih i sekundarnih izvora podataka procijenjene demografske ratne posljedice u srbijanskoj oružanoj agresiji na hrvatsko Podunavlje. Više od 7.000 poginulih te oko 190.000 protjeranih i izbjeglih iz svojih domova, samo su odabrani grubi brojčani indikatori ratnih posljedica. Zahvaljujući demografskim ratnim gubitcima, napose u domeni izravnih i migracijskih gubitaka, kao i naslijeđenim remetilačkim čimbenicima demografskog razvoja, hrvatsko Podunavlje je tijekom posljednjega međupopisnoga razdoblja (1991. - 2001.) zabilježilo smanjenje ukupnoga broja stanovnika ili ukupnu depopulaciju od 10,6%.

Mario Kevo

IZRAVNI DEMOGRAFSKI GUBICI BRODSKO-POSAVSKE ŽUPANIJE (1991. - 2001.): ODABRANI ASPEKTI

Autor prikazuje aspekt demografske problematike stanovništva Brodsko-posavske-županije u posljednjem međupopisnom razdoblju (1991. - 2001.). Prije formiranja županijskog sustava lokalne samouprave krajem 1991. godine to je područje ulazilo u sastav općina Slavonski Brod i Nova Gradiška. U prilogu su ukratko prikazani izravni demografski gubici koje je Brodsko-posavska županija pretrpjela u Domovinskom ratu. U tekstu je također dan kraći prikaz prostorno-geografskih odrednica toga područja te podaci o popisnom kretanju stanovništva.

II. SOCIOKULTURNI KONTEKST I POSljedICE HRVATSKOGA DOMOVINSKOG RATA

Josipa Maras Kraljević

ARHIVSKO GRADIVO O VUKOVARU U HRVATSKOM MEMORIJALNO- DOKUMENTACIJSKOM CENTRU DOMOVINSKOG RATA

Cilj je ovog priloga prikaz gradiva o Vukovaru u posjedu Hrvatskog memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata (dalje: Centar). Zakon o Hrvatskom memorijalno-dokumentacijskom centru Domovinskog rata donesen je u prosincu 2004. godine (NN, 178/2004), a s radom Centar započinje upošljavanjem većine djelatnika početkom 2006. godine. Gradivo Centra vezano za problematiku Vukovara prije Domovinskog rata, tijekom borbi i za vrijeme srpske okupacije razvrstano je u dvije osnovne grupe: konvencionalno i nekonvencionalno gradivo. Gradivo konvencionalnog tipa čine dokumenti RSK koje je moguće podijeliti na arhivsko gradivo vojne provenijencije te arhivsko gradivo upravnih i sudbenih ustanova. Navedeno je gradivo POA prosljedila Hrvatskom državnom arhivu 2004. godine, a Centar ga je preuzeo u depozit krajem 2005. godine. U tijeku je sređivanje gradiva. Gradivo nekonvencionalnog tipa (videozapisi, audiozapisi i fotografije) pokazuje situaciju u Vukovaru i okolici u razdoblju od 1991. do 1997. godine. Darovatelji su pravne i fizičke osobe (HDA, razne TV kuće, Udruge, hrvatski branitelji, privatne osobe i drugi), a stvaratelji navedenog gradiva sami su hrvatski branitelji, hrvatske i inozemne (srpske, britanske, njemačke) televizijske kuće i drugi. U tijeku je sređivanje nekonvencionalnog gradiva. Nakon što se arhivsko gradivo sredi prema pravilima struke, moguće ga je koristiti u službene svrhe, za znanstvena istraživanja, za potrebe nastave, za izložbe i drugo, ovisno o stupnju dostupnosti gradiva.

Rebeka Mesarić Žabčić

POSljedICE DOMOVINSKOG RATA: PRIMJER DUBROVAČKO-NERETVANSKE ŽUPANIJE

U radu se analiziraju posljedice Domovinskog rata u Dubrovačko-neretvanskoj županiji zato što je južni dio županije mjesecima bio pod okupacijom agresora, a grad Dubrovnik bio je opkoljen i teško razaran. Brojni stanovnici

grada i županije izgubili su živote, a od posljedica razaranja nisu bili pošteđeni ni mnogi kulturnopovijesni spomenici. Znatno su oštećeni ili potpuno uništeni i zaštićeni dijelovi prirode tijekom srpsko-crnogorske agresije u požarima ili devastacijama (zaštićen krajobraz - uvala Prapatno i spomenik prirode – skupina šmrikovih stabala u Platu, Posebni rezervat Lokrum, Arboretum Trsteno i dr.). Posljedice Domovinskog rata ubrzale su negativne demografske procese u nekim dijelovima županije, posebice u istočnom dijelu zaleđa i na nekim otocima. U županiji, uglavnom zbog posljedica rata, dijelovi općina i gradova gotovo su napušteni, što znatno otežava ravnomjeran regionalni razvoj. Posljedice rata očituju se i u poslijeratnoj izolaciji grada, te još uvijek prisutnoj gospodarskoj depresiji, dok se veličina građana Dubrovnika i stanovnika cijele županije očituje u prihvaćanju isprike 2001. godine za agresiju i patnje nakon dugih godina agresije. Dubrovačko-neretvanska županija tek je posljednjih godina krenula putem ubrzanog razvitka zahvaljujući ponajprije turizmu.

Sandra Cvikić

NACIONALIZAM I HRVATSKI NACIONALNI IDENTITET U VUKOVARU - TEORIJSKI ASPEKT

Uključenost jugoslavenskih država u rat koji se vodio na teritoriju Europe krajem 20. stoljeća ključno je utjecala na sociologijsku teoriju, napose na sociološku teoriju modernizacije. Sam proces dezintegracije rezultirao je nastankom novih država - nacija kao što je Hrvatska, te pojavom novog nacionalizma koji je bio njegova temeljna pokretačka snaga. Međutim, novi nacionalizam otkrio je svu ambivalentnost i nejasnost sociološke teorije modernizacije, koja pokušava shvatiti što se nalazi u podlozi nasilnog raspada komunističke Jugoslavije. Ovaj rad predstavlja prijedlog primjene sociološke teorije modernizacije na primjeru grada Vukovara kako bi se argumentirano pružilo objašnjenje neuspjelog pokušaja teorije u lociranju nacionalizma i prikazu zašto i što je bilo pogrešno u modernističkom eksperimentu komunističke Jugoslavije. Novi nacionalizam se promatra kao fluidan i nepredvidiv koncept koji se mijenja iz etničkog u građanski i obratno kroz sociološki teoretski okvir modernizacije. Tradicija, modernizacija i budućnost procesa modernizacije simultano su prikazani kao relevantni za sociologiju, te se stoga priklanjaju tvrdnji da je sociologija od velike važnosti za razumijevanje suvremenog društva. Međutim, zasljepljujuća vjera u projekt Prosvjetiteljstva previše je pojednostavnila racionalizam što zauz-

vrat počinje karakterizirati suvremenu društvenu znanost i zbilju. Sveprisutna učestalost nacionalizma i budućnost modernizacije od važnosti su za društvene znanosti, a sociologija je bitna za razumijevanje suvremenog društva.

Antun Šundalić

**GLOBALNA MEĐUOVISNOST KAO OKVIR
HRVATSKOG KRETANJA OD „ZAJEDNICE“
PREMA „DRUŠTVU“: PRIMJER ISTOČNE HRVATSKE**

Na značenje socijalnog kapitala za društveni razvoj, posebice za njegovu tržišnu formu, upozorili su brojni sociolozi i ekonomski teoretičari (Putnam, Fukuyama, Novak, Thurow i drugi). Prijelaz iz „doba strojeva“ u „doba informacija“, iz moderne u drugu modernu, nadalje potvrđuje povjerenje kao važnu socijalnu konstantu u ravnomjernom razvoju društva, njegova socijalnog mira također. Hrvatsko se društvo nije povijesno potvrdilo kroz tržišne odnose, niti građansku kulturu. Njegova je suvremenost, pak, određena otvaranjem prema globalnom kapitalizmu i sustavu vrijednosti koji njime dominira. Tako je i „povjerenje“ postala jedna od vrijednosti koju se treba ugraditi u društveni život. Njegova se zaživljenost u hrvatskom društvu može pratiti kao pomak od krvno-srodničkih, nacionalnih, konfesionalnih, pa i regionalnih pripadanja prema novom, interesnom povezivanju. Novija je povijest hrvatskog društva bremenita teškoćama realiziranja tog projekta. Nepovjerenje je dugo obilježavalo međunacionalne, međukonfesionalne i međuregionalne odnose. Domovinski je rat bio vrhunac njegovog potvrđivanja. Posebice su na istoku Hrvatske vrlo mali pomaci od nepovjerenja prema povjerenju. Ovdje je prisutnija orijentacija na zajednicu (prema Tönniesu, blizina po krvi (srodstvo), mjestu obitavanja (susjedstvo) i blizini duha (vjera, npr)), a manje na društvo (mnoštvo pojedinaca potaknutih osobnim interesima ulazi u brojne međusobne odnose i dodire, a ipak ostaju neovisni i odvojeni). U svakodnevici zajednica znači izvjesnost, društvo te i dalje neizvjesnost. Interes, bio on ekonomski, znanstveni ili umjetnički, npr., još uvijek sporo probija dugo taložene barijere prošlih vremena.

Dragutin Babić

SOCIJALNA INTEGRACIJA I SJEĆANJE RATNIH MIGRANATA (HRVATA I SRBA) U POSLIJERATNOM RAZDOBLJU

U radu se analiziraju problemi socijalne integracije različitih skupina ratnih migranata i stanovništva koje u ratu nije napuštalo domove. Istraživanje socijalne interakcije na bivšim ratnim prostorima, uključujući istočnu Slavoniju i grad Vukovar, obuhvatilo je Hrvate starosjedioce, Srbe starosjedioce i useljenike koji u statusu ratnih migranata dolaze u novi socioprostorni ambijent. Anketiranje je provedeno na populaciji 863 ispitanika u jesen 2004. i u proljeće 2005. godine. Pored interpretacije anketnog ispitivanja, u kojem se uspoređuju stavovi ispitanika iz četiri hrvatske regije, zapadne Slavonije, istočne Slavonije, Banije i Dalmacije, u radu se koristi intervju proveden u Drugoj srednjoj školi Vukovar s učenicima Hrvatima i Srbima. Njihovi stavovi o socijalnoj interakciji i komunikaciji Hrvata i Srba, u školi, gradu i okolici, na sportskim terenima i drugim mjestima, pokazuju kako sjećanje aktera i njihove poslijeratne komunikacijske aktivnosti utječu na poslijeratnu socijalnu interakciju pripadnika tih dviju nacionalnih skupina. Sjećanje na rat, ratna stradanja, brutalno razaranje grada Vukovara od strane srpskih paravojski i na programu srpskog nacionalizma instrumentalizirane JNA, paljenje i rušenje kuća, ubojstva civila, oblikuju sjećanje aktera na bivšim ratnim prostorima. U njihovom sjećanju arhiviran je također prijeratni zajednički život Hrvata i Srba, koji je i u ovom istraživanju kod većine ispitanika ocijenjen kao relativno tolerantan. Uz to, institucionalna dimenzija sjećanja prolazi kroz različite faze nakon rata, od etnonacionalne isključivosti do tolerantnije komunikacije, uz mogućnost iznošenja sjećanja i protusjećanja. Simbolički imaginarij, sa sjećanjima ispitanika, značajno će utjecati na socijalnu integraciju svih stanovnika lokalne zajednice na bivšim ratnim prostorima. Sukobi pripadnika različitih ispitivanih skupina i nakon rata su prisutni, iako su njihov intenzitet i učestalost znatno smanjeni. Situacija je najteža u istočnoj Slavoniji. Uzroci sukoba su višestruki, a ispitanici najčešće navode sjećanje na rat kao glavni uzrok sukoba, što je također najprisutnije u istočnoj Slavoniji. Slijede imovinskopravni razlozi, pa pripadnost različitim nacijama. I pored teškog naslijeđa, socijalna interakcija u različitim oblicima i s različitim intenzitetom upućuje na postupno obnavljanje mreže primarnih socijalnih veza u poslijeratnom vremenu.

Problemi tematizirani u ovom radu teško se ikad mogu razriješiti bez svjesnog ulaganja u prepoznavanje mehanizama njihovog dugotrajnog nastanka. Ako se ustvrdi da je sintagma sadržana u naslovu pretjerana, jednostavno se valja podsjetiti da živimo u vrijeme trajnog stanja posramljivanja za mnoge, koja nadilazi bilo kakvu sratrovsku kritičnost kroz definiciju „prakse“ kao stanja shvatljivog i objašnjivog umu. Ako tko ustvrdi da je sintagma sadržana u naslovu pretjerana, ozbiljno se treba zapitati o svojem odnosu prema zemlji življenja i onima koji su je omogućili predvođeci Domovinski rat. Stvarnost je povezana s pokušajem prešućivanja, potiskivanja, premještanja, invertiranja i na kraju potpune negacije istine – odnosno značajno sintagmatski izrečeno, bliže službenoj psihodinamskoj terminologiji – pokušajem mijenjanja kolektivne svijesti, u skladu s mehanizmima prilagođavanja „istine“ lažnom virtualnom realitetu.